

لښکدانه‌وه‌په‌کي کورت بڼو شيعري «همه‌ زمانه» ي قانع جه‌عفر قاره‌ماني^۱

پوخته

داهيتانايکي نوې له شيعري کلاسيکي کورديدا، هونينه‌وه‌ي شيعري همه‌ زمانه‌يه. شيعري همه‌ زمانه به‌و شيعره ده‌لښن که به‌ چند زماني جياواز هونرايټته‌وه. نه‌م زمانانه ده‌توانن زماني فهرمي، نه‌ته‌وه‌يي، يان زاره‌کاني زمانايکي سهربه‌خو بن. له شيعري همه‌ زمانه‌دا، قانع به‌ شپوه‌په‌کي هونه‌ري زمانه‌کاني فارسي، عه‌ره‌بي و تورکي و چند زاري کوردي لښکداوه. نه‌و تايه‌تمه‌نديه ده‌سه‌لاتي زماني قانع له هونينه‌وه‌ي شيعري کلاسيک ده‌رخستوه که توانيوپه‌تي سهره‌راي جياوازي ريزماني و فونيتيکي، نه‌و زمانانه له شيعري لښکدا کو بکاته‌وه. نه‌و رهنگاوه‌رنگيه به‌ کگرتووي واتاي شيعره که به‌هيز کردوه. پيکه‌وه‌ گرتي چند زماني سهربه‌خو، چ له رووي واتا و چ له رووي جوانکارپه‌وه، تايه‌تمه‌نديه‌کي ناوازه‌ي به‌و شيعره به‌خشيوه. به‌ کارهيتاني چند زمان و زاري جياواز له شيعري لښکدا ده‌توانيت دزيه‌کي واتاي بخولقنيت و له باري نه‌ده‌بييه‌وه شيعره که رهنگين بکات. هونينه‌وه‌ي شيعر به‌ چند زمان و زاري سهربه‌خو، نه‌ک هر شوناسي کولتوري نه‌و زمانانه ده‌وله‌مهند ده‌کات، به‌ لکوو ده‌توانيت هوشيارپي گشتي بڼو پاراستي نه‌و زارانه‌ي ترسي توانه‌وه‌يان له‌سهره زيده‌تر بکات. نه‌و تايه‌تمه‌نديه له‌و کومه‌لگايانه‌ي به‌هوي داگيرکاري ترسي له‌ده‌ستداني شوناسي نه‌ته‌وه‌يان له‌سهره، زور گرنگه. له چند زماني بووني نه‌و شيعره خوښه‌ر هه‌ست ده‌کات، قانع سهر به‌ نه‌ته‌وه و زمانايکي ديارپکراو نه‌بووه، به‌ لکوو له‌ دونياپه‌کي به‌ربلاوي کولتوري و زمانيدا زياوه، بويه نه‌و شيعره بڼو خوښه‌ري شيعري کوردي زور سهرنجراکيشه. له‌و وتاره‌دا، پيکه‌هاته‌ي زماني و نه‌ده‌بيي شيعري همه‌ زمانه به‌ که‌لک‌وه‌رگرتن له‌ ميتودي وه‌سفي- شیکاري تاوتوي ده‌کريت.

وشه‌گه‌لي سهره‌کي: شيعري همه‌ زمانه؛ قانع؛ جوانيناسي؛ پيکه‌هاته‌ي نه‌ده‌بي.

^۱ ghahjefer@gmail.com

۱- سەرەتا

به دريژايي ميژوو هميشه شيعر وهك گرنگترين فورمي ئهدهبي، بو دهبريني ههست و هزري مرؤف جيي سهرنجي شاعيران و بيرمهندان بووه. فورميكي سهرنجراكيش له شيعري كلاسيكي كورديدا، شيعري ههमे زمانهيه. قانع به ليكداني زمان و زاره جياوازه كاني كوردی له شيعري ههमे زمانه دا، ئه زموونيكي نوئي له بواري جوانيناسيي شيعردا پيشكەش كردوو. ئه و فورمه شيعرييه به كه لك وه گرگرتن له تاييه تمه ندييه كاني زماني، كولتوري و تويزه كاني ئالوزي واتايي دروست كردوو. ئه و پينكه وه گرگرتي چهند زمانه، چ له رووي مانا و چ له رووي جوانكاربييه وه، تاييه تمه ندييه كي ناوازي به و شيعره به خشيوه. رهنگه خوينه راني شيعري ههमे زمانه ئاشناي هه موو ئه و زمان، يان زارانه نه بن كه له و شيعره دا به كار هيتراون. بويه ئه و بابه ته ده توانيت تيگه يشتن له شيعري ههमे زمانه بو هه نديك له خوينه ران ئاسته م بكات. بيگومان ئه م سنووردار كردنه ده كریت له هه نديك حاله تا دا وهك تاييه تمه ندييه كي هونه ري سه ير بكریت و به جوړيک هو ي ناسينه وه ي كولتور و شوناسي نه ته وه يي بيت. بو ئه وه ي لايه ني جوانيناسيي ئه م شيعره بو خوينه رانيكي زيده تر ده ركه وي ت، پيوسته پينكه اته ي زماني و ئه ده بي شيعره كه و زاراه ي جوانيناسي شو روه بكریت.

ميژووي جوانيناسي بو ۵۰۰ سال پيش زايين ده گه رپته وه و يه كه م جار لاي يونانييه كان سه ري هه لداوه. فهيله سووفاني يوناني وهك: هيراكليت، ديموكریت و ئه فلاتوون رايان وابوو كه ره سته ي سه ره كيي هونه ر، جوانيه (احمدی، ۱۳۸۰: ۲۷؛ وزیری، ۱۳۸۸: ۱).

ميژووي جوانيناسي به شيويه كي زانستي بو سه ره تاي سه ده ي هه زده هم ده گه رپته وه. يه كه م جار فهيله سووفی ئالمانی ئيليكساندير كوتليب باوم گارتين زاراه ي «aesthetics» به كار هيتاوه. زاراه ي ئه سيكتيك له بنه رته دا وشه يه كي يونانييه و واتاي ههست، يان تيوري ههسته كاني هه يه. دواي گارتين به چالاكي بيرمه نديكي وهك: كانت و هيگيل جوانيناسي وهك لقيك له زانسته كاني مروبي له چوارچيوه ي فهلسه فه ي هونه ردا پيناسه كرا (احمدی، ۱۳۸۰: ۲۷؛ وزیری، ۱۳۸۸: ۱). شاعيران و نووسهران بايه خي زور به جوانيناسيي به ره مه كانيان ده دن و ته نانه ت هه نديك جار به ره مه كانيان ته نيا له پينا و جوانيناسي ئاراسته ده كهن، چونكه له دونياي

هونه‌ر و ئه‌ده‌بدا «ئىستاتىكا- جوانىناسى» ئامانجىكى پىرۆزه. هه‌موو شاعيران و هونه‌رمه‌ندان به شوين جوانيدا هه‌لوه‌دان (عومهر مسته‌فا، ۲۰۰۹: ۲۱-۲۲). يه‌كئىك له‌و كه‌ره‌ستانه‌ى له‌ ئافراندى جوانى ده‌ورى سه‌ره‌كى هه‌يه «زمان» ه. زمان له‌ به‌ستىنى شيعر و له‌ جه‌سته‌ى ده‌قىكى شيعرىدا به‌ ئىلهامىكى سىحراوى به‌رجه‌سته ده‌بىت. شيعر ده‌ربرى هه‌موو ئه‌و هه‌ست‌ونست و خه‌يالانه‌يه كه‌ له‌ ناخى شيعرىدا په‌نگى خواردوه‌ته‌وه و به‌ زمانىكى خه‌يال‌لوى و هونه‌رى ده‌رده‌بردريت. شيعر ئه‌و دونيا خه‌يال‌لوييه‌يه كه‌ له‌ ناخى شاعيره‌وه هه‌لده‌قوليت و له‌ فۆرمى وشه‌ و له‌ به‌ستىنى زماندا دىته‌ رسكان. ئامانجى سه‌ره‌كى شاعير له‌ شيعره‌كانيدا نواندى ليه‌هاتووبى له‌ ئافراندى جوانى و يارى كردن به‌ وشه‌ و به‌ كاره‌ينانى زمانىكى تايه‌تى پر له‌ هه‌يما و وینه‌ى شيعرىيه. ئه‌ركى شاعير به‌رز كردنه‌وى زمان له‌ شيوه‌ گشتيه‌كه‌يه‌وه بو‌ دنه‌نگىكى تايه‌تبه‌يه‌يه كه‌ له‌ رىگاي جيهانينى و به‌هره‌ى خۆيه‌وه له‌ رىكترين و كارىگه‌رترين شيوه‌دا وينا ده‌كرىت و ده‌بىته‌ هۆى به‌ره‌مه‌ينانى نيشانه‌ و دنه‌نگ و ئاوازه‌كانى به‌ شيوه‌يه‌كى ناوازه.

ئه‌گه‌رچى زمان لای مروف هۆكارى په‌يوه‌ندى كردنه‌ و هه‌موو تاكىك تىيدا هاوبه‌شن، به‌لام زمان له‌ شيعردا جگه‌ له‌وه‌ى هۆكاره‌، ئامانجيشه‌. زمان، كه‌ره‌سته‌ى سه‌ره‌كى شيعره‌ و يه‌كئىك له‌ پىكه‌هاته‌ و په‌گه‌زه‌كانى وینه‌ى شيعرى، يان وینه‌ى هونه‌رىيه‌. زمانى ئه‌ده‌بى به‌ هه‌ر شيوه‌زىك بىت له‌ زمانى ئاخاوتنى ئاسايى ره‌وانتر و جوانتره‌، ئه‌مه‌ش به‌شىكى به‌هۆى رازه‌كانى ره‌وانبىزىيه‌ و به‌شه‌كه‌ى دىكه‌شى به‌هۆى توخمه‌كانى وینه‌ى هونه‌رىيه‌ كه‌ جوانى به‌ زمان ده‌به‌خشن. زمان به‌م شيوه‌يه‌ ده‌بىته‌ جلوه‌رگ بو‌ هزرى ناو په‌يامى شيعر (سليوه عيسى، ۲۰۰۹: ۴۱-۴۲-۴۳). ئه‌وه‌ى جوانى چۆن به‌دى دىت و په‌خنه‌گر به‌ چ پىوانه‌يه‌كه‌ ده‌بىت هه‌لسه‌نگىتن، له‌و پرسيارانه‌يه‌ كه‌متر وه‌لام دراوه‌نه‌ته‌وه. هه‌لسه‌نگاندى شيعر، به‌تايه‌ت له‌ رووى جوانى وه‌ك به‌راوردى شتىكى شياوى پىوان نيه‌يه‌ كه‌ بكرىت به‌ كه‌ره‌سته‌يه‌كى تايه‌تى هه‌لسه‌نگىتريت. زۆرىك له‌و بو‌چوونانه‌ى له‌سه‌ر جوانى له‌ ئارادان، زه‌وقى و سه‌ليقه‌بين، زه‌وقيش له‌ لايه‌ك ياسايه‌كى روونى نيه‌يه‌ و له‌ لايه‌كى دىكه‌ش له‌ كه‌سىكه‌وه‌ بو‌ كه‌سىكى دىكه‌ جياوازىيه‌ هه‌يه» (پرين، ۱۳۷۳: ۱۰۳).

کالریج هەر له سهەر ئهو بنه مایه جوانیی شیعەر له ده ره نجامی جوانیی ته واو توخمه پیکهینه ره کانی ده زانیت (دیچز، ۱۳۷۳: ۱۷۳)، که وایه ده کریت بلتین که جوانیی شیعەر ئه نجام و به ره هه می جوانیی ته واو توخمه پیکهینه ره کانی وه ک: «فۆرم و ناوه رۆک» ه، واته بیژه و واتایه. توخمه کانی سه ره کیی پیکهینه ری جوانیی شیعەر بریتین له: ۱- جوانیی ده ره وه «فۆرم، یان روالهت» ۲- جوانیی ناوه وه «ناوه رۆک» ۳- جوانیی ریکوپیتکی. جوانیی ده ره وه له سی به ش پیکهاته وه: ئه لف- جوانیی زمان. ب- جوانیی ئاوازی. ج- جوانیی خه یالی.

له شروقه ی هونه ردا، هاتوو که شیعەر هونه ری که لامیبه و به هوی ئه وه ی له چوارچیوه ی زماندا ئاراسته ده کریت، زیاتر له هونه ره کانی تر په یوه ندی به گوینگروه هه یه و کاتیک ئاویتیه ی جوانی ده ییت، ده توائیت گوینگر به جوریک به قه ناعه تی ده روونی بگه یه نییت. ئه دگار ئالین پۆ له شروقه ی شیعردا ده لیت: «ته نیا جوانیبه میشکی شاعیر ده ته نییت. ئه رکی شاعیر گه یشتن به جوانیبه کی به ربلاوه که جوانیی دنیا شه به قیک له وه» (پورنامداریان، ۱۳۸۱: ۲۰).

له شیعری هه مه زمانه دا جوانیناسی نه ته نیا له چوارچیوه ی وشه و مانادا، به لکوو له په یوه ندیی نیوان زمان جیاوازه کاندا دیاره. به کارهینانی زمانه جیاوازه کان ریگه به شاعیر ده دات ئه زموونه کانی کولتووری و ده روونی خوی به که لک وه رگرتن له رازه کانی جوانکاری ده ربیریت. له وه شیعره دا، زمان ته نیا ئامرازیک پۆ گه یاندنی په یام نیبه، به لکوو توخمیکی جوانیناسیبه که شاعیر ده توائیت به شیوازیکی هونه ری وینای بکات. ئامانجی سه ره کیی ئه م توژیینه وه یه، ده رخستنی به شیک له تایبه تمه ندیبه کانی جوانیناسی شیعری هه مه زمانه یه.

۱-۱- پیشینه‌ی توپژینه‌وه

له پیشینه‌ی توپژینه‌وه‌دا، له‌سه‌ر پیکهاته‌ی زمانی و ئه‌ده‌بیبی شیعی قانع توپژینه‌وه‌یه‌کمان نه‌دۆزبیه‌وه، هه‌رچه‌ند ره‌نگییت له زانکۆکانی هه‌رمی کوردستان له‌سه‌ر ناوه‌رۆکی شیعی قانع نامه‌ی ماسته‌ر و دوکتۆرا نووسرا بیته؛ به‌لام له‌گه‌راندا هیج وتاریکمان نه‌دیده‌وه. له‌سه‌ر پیناسه‌ی و لیکدانه‌وه‌ی شیعی هه‌مه‌ زمانه‌ی قانع و تاوتویب جوانیناسی ئه‌و شیعه، ده‌کریت ئه‌و وتاره وه‌ک یه‌که‌م خویندنه‌وه له‌سه‌ر ئه‌و شیعه بناسریته. به‌گشتی ناوه‌رۆکی شیعی قانع له‌ زۆر بابه‌تدا هه‌لگری خویندنه‌وه و نووسینی وتار و توپژینه‌وه‌ی زانستی هه‌یه.

۲- شیعی هه‌مه‌ زمانه

شیعی هه‌مه‌ زمانه، به‌و شیعه ده‌لین به‌چهند زمانی جیاواز هۆنرایته‌وه. ئه‌م زمانه‌ ده‌توانن زمانی فه‌رمی، ناوچه‌یی، نه‌ته‌وه‌یی، یان زاوه‌کانی ناسراوه‌ی زمانیکی سه‌ربه‌خۆ بن. له‌ شیعی هه‌مه‌ زمانه‌دا:

۱-۲- هه‌ر زمانیک باری واتایی تاییه‌ت به‌خۆی هه‌یه‌ که‌ ده‌توانیته‌ له‌و فۆرمه‌ شیعییه‌دا واتایه‌کی ئالۆزتر بگه‌یه‌نیت.

۲-۲- به‌کارهینانی زمانه‌ جیاوازه‌کان ده‌توانیته‌ کاریگه‌ری زیاتری له‌سه‌ر په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل به‌رده‌نگه‌ جیاوازه‌کانی زمانی و کولتووری هه‌بیت.

۳- شیعی چهند زاری

شیعی چهند زاری له‌سه‌ر بنه‌مای زمانیکی سه‌ربه‌خۆ ده‌هۆنرایته‌وه؛ بۆ نمونه، قانع له‌و شیعه‌دا جگه‌ له‌ زمانه‌کان فارسی، عه‌ره‌یی و تورکی له‌ زاوه‌ ناسراوه‌کانی زمانی کوردیش، بۆ هۆنینه‌وه‌ی ئه‌و شیعه‌ که‌لکی وه‌رگرتووه. ئه‌م جۆره‌ شیعه‌ ته‌نیا له‌ کۆمه‌لگا‌کانی چهند زمانی و زاریدا ده‌بینریته. له‌ شیعی چهند زاریدا:

۱-۳- هه‌ر زاریک پیناسه‌ی به‌شییک له‌ میژوو، کولتوو و ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی ده‌کات.

۲-۳- به‌کارهینانی زاری جیاواز و ره‌نگدانه‌وه‌یان له‌ ئه‌ده‌بدا ده‌توانیته‌ هه‌ستی سه‌ربه‌خۆیی له‌ ناوچه‌یه‌کی دیاریکراو به‌هیز و ترسی له‌بیرچوونه‌وه‌ و توانه‌وه‌ی ئه‌و زارانه‌ که‌م بکاته‌وه.

۳-۳- له‌راستیدا ئه‌م جۆره‌ شیعه‌ ده‌رخه‌ری گرنگی و کارلیکی نیوان زاوه‌ جیاوازه‌کانه.

۴- تاییه تمه ندیی ئه ده بیی شیعری همه زمانه

۴-۱- چهند توژیی مانایی

توژیه کانی واتایی له تاییه تمه ندییه کانی دیاری شیعری همه زمانه یه. زمان جیاوازه کان لهو جوړه شیعره دا هه رکام مانایه کی تاییه تیان هه یه و تیکه لکردنیان ده توانیت چه مکی نوی و فره ره هه ند دروست بکات. ئه م توژیانه ده توانن فره مانایی و فره چه شنیی لیکدانه وهی لی بکه ویتته وه. له شیعری همه زمانه دا، ده رده که ویت قانع بو هونینه وهی ئه و شیعره ناگاداری ئه و لایه نه به هیزه ی شیعری همه زمانه بووه و زور به وریایی ئه و هونه ره جوانکارییه ی لهو شیعره دا به کار هیتاوه. لهو شیعره دا هه ر زمانیک وه ک هیمایه کی کولتووری رولی هه یه و چه مکیکی دیاریکراو له چوارچیوهی کومه لایه تی، یان میژوویی وینا ده کات. ئه م فره چه شنییه مانایه کی به رزی به شیعره که به خشویه. له راستیدا نالوزییه کانی زمانیی ئه م جوړه شیعره ده بیتته هوئی ئه وهی خوینهر هه ر جار که شیعره که ده خوینیتته وه، توژیکی نویی مانای نهینیی بو ده رکه ویت. ئه و هه وله زه نییه و ده رختنی ئه و فره ماناییه بو خوینهر چیژ به خسه. ره نگدانه وهی زاراه و وشه ی جوړاوجوړه کان له زمانه جیاوازه کاند له شیعری همه زمانه دا لایه نی جوانیناسیی ئه و شیعره ی به هیز کردووه.

۴-۲- دژیه کیی مانایی

به کارهینانی چهند زمانی جیاواز له شیعریکدا ده توانیت دژیه کیی مانایی دروست بکات. ئه و دژیه کییانه ده توانن له نیوان زمانی فه رمی و نافه رمی، یان ته نانه ت زاره کانی زمانیکدا هه بن که جگه له وهی کاریگه ربیان له سه ر گواسته نه وهی مانا هه یه ده کریت وه ک هونه ریکی جوانکاریش لهو شیعردا ده ستیشان بکریت. قانع به شاره زابوون له زمانه کانی تورکی، فارسی، عه ره بی و کوردی توانیویه تی له که ره سته ی نوی بو ده رپرینی هه ست و هزری که لک وه ربگریت.

۵- جوانیناسی شیعری همه زمانه

له شیعری همه زمانه‌دا، جوانیناسی ته‌نیا له ئاوازی وشه و ده‌نگ سنووردار نه‌کراوه، به‌لکوو به شیوازی پیکه‌وه هیتانی زمانه‌کانیش په‌پوهندی هه‌یه. لهو شیعره‌دا هه‌ر زمانیک هه‌ندی لایه‌نی جوانی ده‌گه‌یه‌نیت. ئەو فره‌ چه‌شنیه‌ توێژه جیاوازه‌کانی مانایی دروست ده‌کات و خوینهر ناچار ده‌کات بیر له جیاوازییه‌کانی مانایی شیعره‌که بکاته‌وه.

۱-۵- دووپاتی ده‌نگ و وشه

هه‌ر زمان، یان زاریک تاییه‌تمه‌ندی ده‌نگی و ئاوازی تاییه‌تی هه‌یه‌ که له‌سه‌ر ریتیم و ئاوازی شیعری کارتیکه‌ره. تیکه‌لبوونی زمان و زاره جیاوازه‌کان ده‌توانیت ئاوازیکی هه‌ست بزوین دروست بکات که لایه‌نی جوانیناسی شیعری به‌هیز بکات. ئەم تاییه‌تمه‌ندییه‌ ده‌توانیت له ئافراندنی ئاواز له شیعردا کاریگه‌ری هه‌بیت. بۆ نمونه لهو دیره‌دا:

آمد صبا در صبح دم شه‌ق شه‌ق دریده کرد غم

آورد بوی آن صنم، بشری لکم یا ذوالقلم

دووپاتی ده‌نگه‌کانی «ش، ه، ق» و به‌کارهینانی سه‌روای ناوه‌وی: «دم، غم و صنم، قلم» لایه‌نی جوانیناسی شیعره‌که‌ی به‌هیز کردوه. تاییه‌تمه‌ندییه‌کی دیکه‌ی شیعری همه‌ زمانه، به‌کارهینانی دووپاته. دووپاتی وشه‌کانی «گه‌ل گه‌ل»، «بزیزۆ، بزیزۆین، بزۆ مزالی» ئاوازیکی خویشی به شیعره‌که به‌خشیوه. ئەو دووپاتی ده‌نگ و وشه‌یه، جگه‌ له جوانی، هاوکات بۆ نواندنی لایه‌نی سۆزداری شیعره‌که‌ش یارمه‌تیده‌ره.

۲-۵- جوانی پیکه‌اته‌یی

له شیعری کلاسیکدا کیش و سه‌روا له‌ گرنه‌ترین تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی جوانکاری و به‌هیز کردنی ئاوازی قه‌راخین. له شیعری همه‌ زمانه‌دا، پاراستنی ئەم توخمانه له زمانه جیاوازه‌کاندا ده‌توانیت کیشه‌ دروست کات. هه‌ر زمانیک یاسای تاییه‌تی سه‌باره‌ت به کیش و سه‌روا و پیکه‌اته‌ی ریزمانی و ده‌نگی هه‌یه. کاتیک شاعیر له شیعریکدا له‌ چه‌ند زمانی جیاواز که‌لک وهرده‌گریت، ده‌بیت ئەم

ياسايانه به شيوازيك به كار بهيئيت كه ههم پيڳهاته‌ي شيعري بپاريزيت و ههم هاوئاھه‌نگي و جواني له شيعره كه‌دا دروست بكات. هونينه‌وه‌ي ئه‌و شيعره له رووي پيڳهاته‌وه زور ئالوزه، به لام قانع سهره‌راي ئه‌و ئالوزيه توانيوه‌تي لايه‌ني ئه‌ده‌بي و پيڳهاته‌يي شيعره كه به‌هيزتر بكات. له شيعري ههمه زمانه‌دا، زمانه جياوازه‌كان ده‌توانن قوناخيكي چه‌مكي تاييه‌ت بو به‌ره‌مه‌كه زياد بكن. ههر زمانيك نوينه‌رايه‌تيي زمان، كولتور، ميژوو و ئه‌زموونه‌كاني تاييه‌ت به خوي ده‌كات و له ئه‌نجامدا به‌كارهيتاني چهند زماني جياواز له شيعري‌دا، ده‌توانيت چه‌مكي جياواز وينا بكات. ئه‌م چهند زمانيه له شيعري ههمه زمانه‌دا توانيوه‌تي هوي به‌رزكرده‌وه‌ي لايه‌ني واتايي و جوانيناسيي شيعره كه بيت؛ چونكه له خوينده‌وه‌ي زمانه جياوازه‌كاني ئه‌و شيعره خوينه‌ر ده‌توانيت چه‌مكه‌كاني شيعري جوړاوچور بدوزيته‌وه. ئه‌و هه‌ول‌ه زه‌ينيه له خوينده‌وه‌ي ئه‌و شيعره، بو خوينه‌ر چيژبه‌خشه.

۳-۵- دژيه‌كيي زمانه‌كان

له شيعري ههمه زمانه‌دا، دژيه‌كيي زماني، مانايي و فونتيكيي نيوان زمانه‌كان وه‌ك هونه‌ريكي جوانكاري ده‌ستنيشان ده‌كرت. كاتيک چهند زماني جياواز له شيعري‌دا كو ده‌كرينه‌وه، دژيه‌كي نيوان ئه‌و زمانانه ده‌توانيت سهرنجراكيشي و ئالوزيي به‌ره‌مه‌كه زيده‌تر بكات. له شيعري ههمه زمانه‌دا جگه له چند زماني بووني، قانع له چهند زاري سهربه‌خوي زماني كورديش بو هونينه‌وه‌ي ئه‌و شيعره كه لكي وه‌رگرتوه. ئه‌و جوړاوچوريه له‌و شيعره‌دا بو خوينه‌ر سهرنجراكيشه و له باري زمانيشه‌وه وه‌ك پيوه‌ريكي سهركه‌وتووي ئه‌ده‌بيي ئه‌و شيعره ده‌ناسريت.

۴-۵- يه‌كگرتووي مانايي و پيڳهاته‌يي

كيشه‌يه‌كي سهره‌كيي شيعري ههمه زمانه، پاراستني يه‌كگرتووي مانايي و پيڳهاته‌يي له نيوان زمان و زاره جياوازه‌كاندايه. ههر زمانيك تاييه‌تمه‌ندي ريزماني و رسته‌سازيي تاييه‌ت به خوي هه‌يه، بويه ئه‌و چهند زمانيه ده‌كرت هوي نارووني، يان جياوازي له ليكدانه‌وه‌دا بيت. له‌و فورمه شيعريه‌دا مه‌ترسي ئه‌وه هه‌يه، دژيه‌كيي زماني له هاوئاھه‌نگيي شيعره كه كه‌م بكاته‌وه، به‌تاييه‌ت كاتيک گوراني زمان بي ره‌چاو كردني پيڳهاته‌ي گشتيي شيعره كه بكرت؛ به لام له‌و شيعره‌دا قانع

به وردی زمان و زاره جیاوازه‌کانی تیکه‌ل کردووہ و ئوہ جیاوازییہ زمانییہ له‌گه‌ل ته‌وہری شیعره‌که وه‌ها پسیپۆرانه لیکدراوه که نه‌ته‌نیا یه‌کگرتوویی مانایی پاریزراوه، به‌لکوو ئوہ ره‌نگاوپره‌نگییہ لایه‌نی جوانیناسی شیعره‌که‌ی ده‌وله‌مهن‌دتر کردووہ.

۵-۵- جیاوازیی نیوان زمان و زاره‌کان

شیعری هه‌مه‌زمانه له‌فۆرمی غه‌زه‌لدا هۆنراوه‌ته‌وه. ئوہ فۆرمه شیعیییه له‌تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی پیکهاته‌یی زمانه‌کانی فارسی، تورکی، عه‌ره‌بی و کوردی که‌لک وه‌رده‌گریت. ئه‌م جۆراوجۆرییه ره‌نگه‌هۆی جیاوازیی شیوازاناسی و دژیه‌کی له‌نیوان پیکهاته‌ی زمانه‌کاندا بیٔ؛ بۆ نموونه له‌شیعری نویدا ره‌نگه‌به‌کاره‌یتانی زمانی جیاواز بۆ هۆنینه‌وه‌ی شیعر پیویستی به‌پابه‌ندبوون به‌یاسا‌کانی شیعیی تاییه‌ت وه‌ک: سه‌روا و پاشسه‌روا نه‌بیٔ؛ به‌لام له‌هۆنینه‌وه‌ی ئوہ شیعره‌قانع زۆر وریا بووه له‌لیکدانی چه‌ند زمان و زاری جیاوازدا شیواوی له‌باری واتایی، وینه‌یی، یان کیشی روونه‌دات، بۆیه‌ده‌رده‌که‌ویٔ قانع به‌پیی تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی شیعی کلاسیک ئوہ لیکدانی زمان و زارانه‌ی ئه‌نجامداوه و یه‌کگرتوویی پیکهاته‌یی شیعره‌که‌ی پاراستووہ. تیکه‌لبوونی زمان و زاره‌کانی کوردی له‌و شیعردا به‌شیوه‌یه‌کی سروشتی، کاریگه‌ریی ئه‌رییی ده‌نگی و ماناییان له‌سه‌ر یه‌کتر هه‌یه. ئه‌م شیعره‌به‌که‌لک‌وه‌رگرتن له‌زمانه‌جۆراوجۆره‌کان به‌ره‌مه‌یکی ئافران‌دووہ که له‌ئاستی هونه‌ری و ئه‌ده‌بیدا سه‌رسووهره‌یتنه‌ره.

۶- پیکهاته‌ی زمانی

له‌و شیعره‌دا، زمان وه‌ک ئامرازیکی سه‌ره‌کی بۆ ده‌ربړینی هه‌ست و چه‌مکه‌شیعیییه‌کان رۆلی هه‌یه. قانع له‌و شیعره‌دا هاوکات چه‌ند زمانی جیاوازی به‌کار هیناوه. ئه‌م چه‌ند زمانیییه، جگه‌له‌وه‌ی تاییه‌تمه‌ندییه‌کی دیاری کولتووری به‌شیعره‌که‌به‌خشیوه، توانیویه‌تی واتای جیاوازیی بخولقیییت. لیکدان و پیکه‌وه‌گرتنی چه‌ند زمانی سه‌ربه‌خۆ به‌شیوه‌یه‌کی کاریگه‌ر، شیعر فره‌ره‌هه‌ند ده‌کات، به‌تاییه‌ت کاتییک هه‌رکام له‌و زمانانه‌بۆ ده‌ربړینی چه‌مکه‌جۆراوجۆره‌کان به‌کار ده‌هینرین. له‌شیعری هه‌مه‌زمانه‌وینه‌سازیی ئه‌ده‌بی به‌که‌لک‌وه‌رگرتن له‌هیما‌کانی سروشتی جیگه‌ی تاییه‌تی هه‌یه و له‌رووی جوانکاریییه‌وه‌شیعره‌که‌ی به‌هینز کردووہ.

۱-۶- وینه‌ی سروشتی

«صبا در صبح دم»: ئەم وینه‌یه به شیوه‌یه‌کی باو له شیعرێ کلاسیکدا وه‌ک هیمای گۆرانکاری و نوڤیوونه‌وه به‌کار هاتووه. سه‌با خواستنه له که‌سیک که په‌یامی خۆشی دینیت و خه‌م ده‌ره‌وینیت. «صنم» له‌بالی «آورد بوی آن صنم»، خواستنه له‌خۆشه‌ویست و له‌شیعرێ کلاسیکدا ناسراوه.

۲-۶- خواستی مه‌عنه‌وی و عیرفانی

«ذوالقلم»: له‌قورئاندا بۆ خودا ده‌گه‌ریته‌وه و واتای پیروزی هه‌یه. ئەم خواستنه‌ جه‌خت له‌سه‌ر دیارده‌یه‌کی پیروژ ده‌کات که له‌و شیعردا وه‌ک سه‌رچاوه‌ی مه‌عریفه و داهینانه. «که‌ربه‌لا»: ناماژه به‌رووداوی میژووپی و ئایینی که‌ربه‌لا ده‌کات و وه‌ک هیمای سه‌ره‌کی شه‌هیدبوون له‌فه‌ره‌نگی ئیسلامیدا ناسراوه. به‌کارهینانی ئەم هیمایه، له‌پال خواستنه‌کانی عیرفانی دیکه، په‌هه‌ندیکی ئایینی تاییه‌تی به‌شیعره‌که به‌خشیوه.

له‌کۆتاییدا، شیعرێ هه‌مه‌ زمانه، بۆ به‌هیز کردنی شوناسی کولتووری، کۆمه‌لایه‌تی و نه‌ته‌وه‌یی یارمه‌تیده‌ره، به‌تاییه‌تی له‌و کۆمه‌لگایانه‌ی له‌چه‌ند نه‌ته‌وه و کولتووری سه‌ربه‌خۆپیک هاتووه. هه‌ر زمان، یان زاریک وه‌ک ناسنامه‌یه‌کی دیاریکراوی نه‌ته‌وه‌یی ده‌وریان هه‌یه و به‌کارهینانیان له‌شیعردا ده‌توانیت هۆشیاری کولتووری بۆ پاراستنی زمانی نه‌ته‌وه‌یی، به‌تاییه‌تی ئەو زارانه‌ی ترسی توانه‌وه‌یان له‌سه‌ره‌زیده‌تر بکات. ئەو تاییه‌تمه‌ندییه له‌و کۆمه‌لگایانه‌ی به‌هۆی داگیرکاری سیاسی ترسی له‌ده‌ستدانی شوناسی نه‌ته‌وه‌بیان له‌سه‌ره، زۆر گرنگه.

۶. ئەنجام

له شیعری همه زمانه‌دا، زمان وه ک ئامرازیکه هونه‌ری به کار هاتووه که بایه‌خی ئەده‌بی و جوانی به شیعره که به‌خشیوه. که‌لک‌وه‌رگرتن له زمانی کوردی له‌پال زمانه‌کانی فارسی، عه‌ره‌بی و تورکی دژیه‌کیه‌کی هونه‌ری خولقاندووه. ئەو لیکدانی چهند زمانه جیاوازه لهو شیعره‌دا نه ته‌نیا ئاماژه به جیاوازییه‌کانی کولتووری و زمانی ده‌کات، به‌لکوو شیوازیکه له گفتوگۆی نیوان چهند کولتوور و زمانی سه‌ربه‌خۆ. قانع به هۆنینه‌وه‌ی شیعری همه زمانه، ره‌هه‌ندیکی ئالۆزی واتایی ئافران‌دووه که په‌نگه له فۆرمه‌کانی دیکه‌ی شیعریدا بهو شیوازه نه‌کریت. جۆراوجۆری ده‌نگی و ئاوازی لهو شیعره‌دا به‌هۆی به‌کاره‌یتانی زمانه جیاوازه‌کان جوانیناسیی شیعره‌که‌ی به‌هینز کردووه. یه‌کیک لهو کیشانه‌ی ده‌یتوانی ناروونی، له شیعری همه زمانه‌دا دروست بکات، چهند زمانی بوونی شیعره‌که‌ی بوو؛ به‌لام ئەو خۆیندنه‌وه‌یه‌ی ده‌ریخستووه، قانع به ئاگادار بوون له ته‌واوی تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی زمانی، شیعری همه زمانه‌ی هۆنیوه‌ته‌وه. له شیعری همه زمانه‌دا، نه‌ک هه‌ر هه‌ستی په‌سه‌نایه‌تی، به‌لکوو بایه‌خی ئەده‌بی و جوانیناسیی شیعره‌که‌ی به‌و په‌نگاوپه‌نگییه زیاتر ده‌رکه‌وتووه.

ههمه زمانه

آمد صبا در صبح دم، شهق شهق دریده کرد غم

آورد بوی آن صنم، بشری لکم یا ذوالقلم

ئه‌پای چه لهیلی خۆی نه‌بوو؟ به‌رشی جه‌ته‌ن ئه‌روام به‌زوو

چ بکه‌م؟ ئه‌ئیزم هه‌ی باوکه‌پروو، ز داغ آن نازک قدم

گل گل بئیم چوخ تاسه‌مه، به‌ خولای چ کارم راسه‌مه

گالّه به‌غهل گیچ کاسه‌مه، فریاد زان ماهی حرم

چه‌په‌ل که‌له‌وره ده‌رپه‌ری، یا وابنوو ده‌ره‌و مه‌ری

چون خهر به‌وئینجه‌ی ته‌ر زه‌ری، فیشان‌دوودم کرده‌ی عه‌له‌م

بزیرزۆ، بزیرزۆین، بزۆ مزالی کاکه شیخ

واتم په‌نه‌ت، گئیره‌ چه‌نه‌م، فبعت روحی بالکرم

بو‌خه‌ت په‌ری دالکت قه‌مه‌ر، گۆلگوونه‌ رهنگ ئاهو سیه‌ر

سمیت قلبک حجر، گۆناته‌ ساوی گۆل به‌ دم

که‌نی وه‌ قورحانی مه‌لا، که‌فتم له‌ داخت لاوه‌لا

گیروم به‌ره‌ و شای که‌ربه‌لا، تامی براندت در عدم

بووشه‌ وه‌یار نازه‌نین، ئه‌پای چه‌ ناکه‌تا گرین

ئه‌ز فیل و چاقم پر گرین، کرتوپه‌ باری بو دره‌م

ده‌وار سه‌واریکی مه‌زن، وه‌ک قانعی دل پر گه‌زن

کناچه‌ و باخی وه‌رخه‌زن، رمای پمۆ ئه‌زداغ و هه‌م

سه‌چاوه‌کان

ئەحمەد ئەسودە، نەوزاد (۲۰۱۵). فەرھەنگی زاراوھەکانی ئەدەب و زانستە مرۆڤایەتییەکان. تاران: ناوەندی غەزەلنووس، چاپی یەكەم.

سلیوھ عیسی، ھاوژین (۲۰۰۹). بنیاتی و پێنەیی هونەری لە شیعری شێرکۆ بێکەس دا. سلێمانی: سەردەم، چاپی یەكەم.

عومەر مستەفا، ئاسۆ (۲۰۰۹). بەھا ئیستاتیکییەکانی شیعەر. دەھۆک: خانی، چاپی یەكەم.

قارەمانی، جەغفەر (۱۳۹۶). جوانیناسیی شیعری هێمن. پێژوھشنامە ادبیات کردی. سال سوم، شماره ۴، صص ۱۸۸، ۱۶۷. سنه: زانستگای کوردستان.

----- (۱۳۹۸). زانستی رەوانبێژی ئەدەبی. بەرگی دووھەم. روونبێژی. سنه: زانستگای کوردستان.

منابع فارسی

قرآن کریم

احمدی، بابک (۱۳۸۰). حقیقت و زیبایی. تهران: نشر مرکز، چاپ بنجم.

براهنی، رضا (۱۳۸۰). طلا و مس در شعر و شاعری. تهران: زریاب.

پورنامداریان، تقی (۱۳۷۴). سفر در مه. تهران: زمستان.

پیرن، لارنس (۱۳۷۳). درباره شعر. ترجمه فاطمه راکعی. تهران: امیرکبیر. چاپ اول.

دیچز، دیوید (۱۳۷۳). شیوه‌های نقد ادبی. ترجمه محمد تقی صدیقیانی و دکتر غلام حسین یوسفی.

تهران: علمی، چاپ چهارم.

سارتر، ژان پل (۱۳۵۶). ادبیات چیست، ترجمه ابوالحسن نجفی و مصطفی رحیمی. تهران: کتاب زمان.

وحیدیان کامیار، تقی (۱۳۸۳). بدیع از دیدگاه زیباشناسی. تهران: سمت، چاپ اول.

وزیری، علینقلی (۱۳۳۸)، زیبایی‌شناسی. تهران: دانشگاه تهران، چاپ دوم.

تحلیلی کوتاه بر شعر «چندزبانه»ی قانع جعفر قرمانی^۲

چکیده

یکی از قالب‌های نو در شعر کلاسیک کُردی، شعر چندزبانه است. شعر چندزبانه به شعری گفته می‌شود که به چند زبان مختلف سروده شود؛ این زبان‌ها ممکن است زبان رسمی، ملی یا حتی گویش‌های مختلف یک زبان مستقل باشند. قانع در شعر چندزبانه، زبان‌های کُردی، فارسی، عربی، ترکی و همچنین گویش‌های زیبای کُردی را با مهارتی خاص ترکیب کرده است. این ویژگی، نه تنها تسلط زبانی او را در شعر کلاسیک نشان می‌دهد، بلکه حاکی از توانایی برجسته‌ی وی در هماهنگ‌سازی تفاوت‌های دستوری و آوایی این زبان‌ها در قالب یک اثر منسجم است. ترکیب چند زبان در یک شعر از جنبه‌های معنایی و زیبایی‌شناسی، ساختاری جذاب و نادر آفریده است. گاه این چندزبانگی به تضادهای معنایی منجر می‌شود که خود می‌تواند به‌عنوان عنصری در این شعر مورد توجه قرار گیرد. علاوه بر این، استفاده از زبان و گویش‌های مختلف در این شعر، نه تنها هویت فرهنگی آن‌ها را تقویت می‌کند، بلکه به حفظ و احیای گویش‌های در معرض فراموشی نیز کمک می‌نماید. شعر چندزبانه‌ی قانع به مخاطب این حس را منتقل می‌کند که او تنها به یک ملت یا زبان خاص تعلق نداشته است، بلکه در دنیایی گسترده‌ی چندزبانی و چند فرهنگی زیسته است. این ویژگی، جذابیت اشعار او را برای خواننده دو چندان می‌کند. در این قالب، هر زبان به‌مثابه‌ی نمادی از هویت ملی، مفاهیم عمیق اجتماعی و فرهنگی را بازتاب می‌دهد. این مقاله به روش توصیفی-تحلیلی به بررسی ابعاد زبانی و ادبی شعر چندزبانه‌ی قانع پرداخته است.

واژگان کلیدی: شعر چندزبانه؛ قانع؛ زیبایی‌شناسی؛ ساختار ادبی.

A Brief Analysis of Qane's "Multilingual Poem"

Jafar Ghahramany

Abstract

One of the innovative forms in classical Kurdish poetry is the composition of multilingual poems. A multilingual poem is composed in several distinct languages, including official, regional, or national languages, or even multiple dialects of a single language. In his multilingual poetry, Qane skillfully blends Kurdish, Persian, Arabic, Turkish, and several Kurdish dialects. This demonstrates his linguistic mastery in classical poetry composition, as he successfully harmonizes these languages within a single poem despite their grammatical and phonetic differences. The integration of multiple independent languages enriches the poem both semantically and aesthetically, creating a uniquely captivating structure. The juxtaposition of diverse languages within a single poem can produce semantic contrasts, which stand out as a remarkable aesthetic feature of this poetic form. Composing poetry in multiple languages and dialects not only reinforces the cultural identity of these languages but also helps preserve cultural and national heritage, particularly for dialects at risk of fading into oblivion. When reading this poem, audiences perceive that Qane did not belong to any single nation or language but rather inhabited a vast, multicultural, and multilingual world. Consequently, the poem holds exceptional appeal for readers. In this poetic, each language serves as a national symbol, portraying specific concepts within its socio-cultural contexts. This paper adopts a descriptive-analytical approach to examine Qane's multilingual poem from linguistic and literary perspectives.

Keywords: Multilingual poetry; Qane; aesthetics; Literary structure.